

تقدیم به خانواده ام

اقتیاد به کار شبانه روزی، علاقه وافر به خاک سرزمینم و عشق به مردمانش، افتخار به تاریخ، فرهنگ و ادبیات غنی
این سرزمین و امیدوار به نتیجه کار سبب می شوند تا حدودی از محبت کردن و وقت گذران با همسر و تنها فرزندم
غفلت کنم.

سیر تحولات اجتماعی و ادبی ترکان

نهاد سامی بنارلی

ترجمه و گردآوری: دکتر بهروز بیک بابائی

زمستان ۱۴۰۴

انتشارات اوغوزخان

سیر تحولات اجتماعی و ادبی ترکان

نویسنده: نهاد سامی بنارلی

ترجمه و گردآوری: بهروز بیک بابائی (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)

نوبت چاپ: اول - تهران - آکادمی بیلین، انتشارات اوغوزخان

پاییز ۱۴۰۴ - شماره: ۳۰۰ جلد - محل نشر: تهران

صحافی: اوغوزخان - قیمت: ۰۰۰ تومان - چاپ: مجد

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۸۴۷۶-۱۸-۶

آدرس: تهران، سعادت آباد، علامه جنوبی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی دانشگاه

علامه طباطبائی، مرکز نوآوری

ایمیل: oguzxanyayinlari@gmail.com تلفن: ۴۴۵۷۷۹۸۱ - ۰۹۳۸۰۲۳۲۶۶۱

تمام حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به انتشارات است.

- سرشناسه : بانارلی، نهاد سامی، ۱۹۷۴ - ۱۹۰۸ م.
- Nihad Sami ,Banarlı
- عنوان و نام پدیدآور : سیر تحولات اجتماعی و ادبی ترکان/ نهاد سامی بنارلی؛ ترجمه و گردآوری بهروز بیگ بابایی.
- مشخصات نشر : تهران: اوغوزخان، ۱۴۰۳.
- مشخصات ظاهری : ب، ش، ۴۹۷.
- شابک : 978-622-8476-18-6 : ۵۹۹۰۰۰۰ ریال
- وضعیت فهرست فیفا : نویسی
- یادداشت : عنوان اصلی: Resimli Türk edebiyâtı târihi ; destanlar devrinden zamânımıza kadar , 1971.
- یادداشت : کتابنامه: ص. [۴۴۳] - ۴۶۷.
- یادداشت : نمایه.
- موضوع : ادبیات ترکی -- تاریخ و نقد
- Turkish literature-- History and criticism
- شناسه افزوده : بیگ بابایی، بهروز، ۱۳۵۱ -، مترجم
- شناسه افزوده : Bekbabayi, Behruz
- رده بندی کنگره : PL۲۰۵
- رده بندی دیویی : ۳۵/۸۹۴
- شماره کتابشناسی : ۹۹۹۴۳۸۶
- ملی
- اطلاعات رکورد : فیفا
- کتابشناسی

نحوه نوشتن اشعار ترکی و اسامی خاص به رسم الخط فارسی در این کتاب

کتابی که ترجمه شده و در اختیار شما عزیزان قرار گرفته است، تا سال ۱۹۲۸ همه اشعار اصالتاً با الفبای عربی ترکی عثمانی بوده‌اند ولی در کتاب تاریخ ادبیات ترکی تألیف نهاد سامی بنارلی با الفبای لاتین نوشته شده است. از آنجائی که این اثر در مورد تاریخ ادبیات است و بدیهی است نمونه اشعار از هر شاعر و نویسنده در اثر آورده شود. برای این که لذت خواندن اشعار برای خواننده علاقمند محفوظ بماند و خواننده محترم با کتاب ارتباط بهتری برقرار نماید سعی کردیم برای خوانش صحیح اشعار ابتدا اشعار با الفبای لاتین آورده شود. سپس برای القای لذت ادبی و حفظ اشتراکات تاریخی و ادبی مابین ترکان و ایرانیان اشعار را با الفبای عربی نیز با روشی که در ادامه توضیح داده خواهد شد آوردیم و در ادامه مفهوم اشعار را (البته بدون در نظر گرفتن فرم زیباشناختی اشعار) به زبان فارسی آوردیم.

در راستای نوشتن اشعار با الفبای عربی موارد زیر لحاظ گردیده است:

اول این که جستجوی آنها از لابه‌لای کتابهای عثمانی برای نوشتن این اشعار با الفبای عربی عثمانی به دلیل حجم بسیار زیاد کتاب و اشعار برای این مترجم حقیر عملاً غیرممکن بود (البته در موارد نادری برای نمونه با الفبای عثمانی نوشته شده است). دوم این که ترکی عثمانی گرچه با الفبای عربی نوشته شده است ولی برای خواننده ایرانی خیلی مأنوس نیست در نتیجه برای خواننده ایرانی آورده‌ای ندارد. چهارم این که اشتراکات فرهنگی و ادبی هزار ساله بارزتر نشان داده شود. پنجم این که در ایران گویشهایی از ترکی رواج دارد و خیل عظیمی از مردم ایران با این گویشها کتابت می‌کنند یا آشنایی دارند. در نتیجه تصمیم گرفتیم راه میانبری انتخاب کنیم تا خواننده ایرانی که تا حدودی با گویشهای ترکی ایران آشنایی دارد اشعار را همراه با حفظ الفبای لاتین اشعار (جهت صحیح خوانی و جلوگیری از اشتباه) با الفبای عربی **شبیه** به رسم الخط رایج ترکی در ایران هم بنویسیم تا خواننده ایرانی بتواند با اشعار به راحتی ارتباط برقرار کند.

لازم به یادآوری است که این روش مختص این کتاب و دیگر ترجمه‌های این مترجم است. به هیچ وجه ادعا نمی‌شود رسم الخط رایج ترکی ایران در این کتاب به صورت کامل اجرا شده است بلکه بعضی از قواعد املا در این اینجا به کار رفته است. لازم به ذکر است در اسامی خاص (ترکی، فارسی و عربی) هم همین روش اتخاذ شده است.

اصول اتخاذ شده در نگارش اسامی خاص و اعلام:

- ۱- سعی می‌شود کلمات عربی و فارسی به شکل اصیل خود نوشته شوند.
- ۲- صدای e یا با /ئ/ نوشته می‌شود یا با علامت کسره. مانند: إمراه، گئجه
- ۳- صدای e در مواردی که معادل e باز ترکی آذربایجانی است یا با اُ نوشته می‌شود یا با علامت فتحه. مانند: أردوغان، آردوغان، آیلنجه
- ۴- «آ» کشیده یعنی â و ā در الفبای عربی نشان داده نمی‌شود. مانند: Hikâye «حکایت»
- ۵- K های پسین در واژگان ترکی به حرف «ق» نوشته می‌شوند. مانند: kar «قار»
- ۶- در کلمات اصیل ترکی بین همخوان‌های پسین و پیشین فرقی نگذاشته همه را به شکل پیشین نوشته‌ایم. مثلاً در کلمه sunma به جای صونما از سونما استفاده می‌شود. صایغلار، سایغیلار
- ۷- برای این‌که شکل اصلی کلمات فارسی و عربی عیان شود در بیشتر موارد پسوندهای آخر این کلمات با نیم فاصله نشان داده می‌شوند. مانند جام و جام‌دان، عشاق‌دان
- ۸- علامت مضاف مضاف الیه فارسی که در ترکی با -i نشان داده شده است مانند زبان فارسی در اینجا نشان داده نشده است. Genc-i pinhan «گنج پنهان»
- ۹- در بعضی موارد شکل نوشتاری رایج ترکی ایران به جای شکل نوشتاری عثمانی ترجیح داده شده است، مانند: چوق/چوخ، یوق/یوخ.

فهرست

نحوه نوشتن اشعار ترکی و اسامی خاص به رسم الخط فارسی در این کتاب..... ث

فهرست.....	ح
فصل اول: ترکان تمدن‌شان را تغییر می‌دهند.....	۲
بخش اول: نگاه مختصری به تاریخ ترکان پیش از اسلام.....	۲
نام ترک.....	۲
اولین سلاله‌های ترکان.....	۲
هون.....	۳
گوک‌تورک‌ها.....	۳
نه اوغوز - ده اویغور.....	۴
ریشه‌های زبان ترکی.....	۴
بخش دوم: ترک‌ها تمدن‌شان را تغییر می‌دهند.....	۶
تمدن چادرنشینی.....	۶
مناقب چادر.....	۱۴
شکل ۳ در سرزمین آلبانی، در ناک-سنت - میکلوش (Naki - sent - Mikloş)، پیدا شده در گنجینه آتیلای یک گلدان با خطوط نوک تیز مزین به برجسته کاری ترکی قدیم و سایوان‌های چادری.....	۱۶
یادبودهای هنر چادر ترک در تمدن ترکی-اسلامی.....	۱۶
شکل ۶ مقبره مولانا ساخته شده با خطوط چادری در قونیه قرن ۱۳ (قبة خضراء).....	۲۰
شکل ۷ طاق‌های تیز ترک در مسجد سلیمانیه.....	۲۱
شکل ۸ اسلوب ترک در معماری: ترکیبی از معماری، طبیعت و تاریخ با درختان، طاق‌های تیز، مناره‌های ترک، مسجد مرادیه در بورسا.....	۲۱
شکل ۹ از زیبایی‌های موجود در مناره: مناره بورمالی.....	۲۲
شکل ۱۰ معماری بنا شده متناسب با خطوط طبیعت: قلعه روملی.....	۲۲
انقلاب زبان، فرهنگ و ایدئولوژی.....	۲۳
شکل ۱۱ بزرگ‌ترین مرحله معماری ترک: معماری مسجد سلیمیه که با سه پله جداگانه به سه محل جداگانه مأذنه می‌رسد (قرن ۱۶).....	۲۶
مسلمان شدن ترک‌ها.....	۲۷
بخش سوم: تمدن اسلام.....	۳۲
اسلام این‌گونه نیست.....	۳۲
شکل ۱۲ زیارت حضرت سلیمان توسط بلقیس ملکه سبا.....	۳۳
شکل ۱۳ فتح مکه توسط مسلمانان.....	۳۵
شکل ۱۴ مکه: خانه محل تولد حضرت محمد (ص).....	۳۶
شکل ۱۵ مینیاتوری ایرانی از تمثال حضرت علی (ع) با شمشیر ذوالفقار هدیه حضرت محمد (ص).....	۳۸
اصول اساسی تمدن.....	۴۱
شکل ۱۶ تمیزی که یکی از شروط ایمان بود، بخصوص در ترکان تبدیل به رسم شده بود. به همین دلیل ترکان در سرزمین‌های فتح شده، قبل از مسجد حمام بنا می‌کردند. تصویر بالا حمام جاغال اوغلو (Cağaloğlu Hamamı)، یکی از بناهای فراوان پاکیزگی ترکیه را نشان می‌دهد.....	۴۶
شکل ۱۷ تصویری که شاهکارهای معماری در کشورهای ترکان مسلمان در ساختار فوق‌العاده حمام‌های مخصوص بانوان، روشویی‌ها، چشمه‌های آب گرم و سرد نشان می‌دهد.....	۴۷
شکل ۱۸ از آثار معمار سنان در استانبول، حمام فندقلوی قدیمی.....	۵۰

۵۰	بخش چهارم: علوم اسلامی
۵۴	مکتب علوم اسلامی؛ مسجد و مدرسه
۵۶	مدرسه
۵۶	شکل ۱۹ بغداد، مدرسه مستنصریه
۵۷	شکل ۲۰ قونیه: مناره مسجد اینجه مناره‌لی قبل از تخریب
۵۸	شکل ۲۱ قونیه مدرسه اینجه مناره‌لی که درب محتشم و باشکوه حس ساخت با تمدن چادری را می‌دهد.
۶۱	فصل دوم: مقدمات شکل‌گیری ادبیات ترکی غربی
۶۱	بخش اول: مقدمه
۶۳	بخش دوم: طبقه‌های جامعه ترک و ادبیات زمره در تاریخ ترک
۶۳	ادبیات زمره (عالیه)
۶۵	ادبیات عامه
۶۶	ادبیات تصوفی
۶۷	شکل ۲۲ سلطان محمود غزنوی
۶۸	بخش سوم: نگاهی کلی به زندگی مدنی و تاریخی دوره
۶۸	در منطقه غزنویان (۹۶۲-۱۱۸۷)
۷۱	قره‌خانیان (قرن ۱۰ تا ۱۲)
۷۴	سلجوقیان (قرن یازدهم تا ۱۳)
۷۵	شکل ۲۳ حاکمان سلجوقی در هنر مینیاتور: طغرل بیگ (۹۳۳ - ۱۰۶۳)
۷۵	شکل ۲۴ حاکمان سلجوقی در هنر مینیاتور: طغرل بیگ (۹۳۳ - ۱۰۶۳)
۷۸	شکل ۲۶ در هنر مینیاتور، سلطان سنجر و پیرزن
۷۸	تمدن سلجوقی
۷۹	شکل ۲۷ در آثار تمدن سلجوقی: فرشته بالدار در قلعه قونیه (قرن ۱۳)
۸۰	شکل ۲۸ تصویر انسان در چینی‌های قصر قبادآباد دوره سلجوقی
۸۳	شکل ۲۹ از آثار تمدن سلجوقی: مناره دوگانه در سیواس (قرن سیزدهم)
۸۴	شکل ۳۰ نشان شهرداری ارزینجان: عقاب دوگانه که در بناهای تاریخی سلجوقی بسیار رایج است.
۸۶	شکل ۳۱ از آثار تمدن سلجوقی: دروازه مدرسه قاراتای در قونیه (قرن سیزدهم)
۸۷	غوریان (۱۲۱۵-۱۱۴۸) و خوارزم شاه (۱۲۳۱-۱۰۹۸)
	شکل ۳۲ قطب منار که ساخت آن در دهلی نو توسط قطب الدین آی بک، فرمانروای ترک عصر غوریان آغاز و توسط شمس الدین ایل‌توت‌میش به پایان رسید.
۸۸	
۸۹	مغول‌ها قرن ۱۳-۱۴
۹۱	شکل ۳۳ قطب منار از نمایی نزدیک
۹۴	بخش چهارم: شروع ادبیات ترکی در آناتولی
۹۵	نژاد ترک در آناتولی
۹۶	نخستین دولت‌های آناتولی: سلتوقیان، منگوجیان، دانشمندیان
۹۶	شکل ۳۴ فاتحان آناتولی در هنر مینیاتور: سلطان آلپ ارسلان (۱۰۲۹ - ۱۰۷۲)
۹۶	(از نسخه اصلی جامع التواریخ در کتابخانه گنجینه قصر توپ‌قایی)
۹۷	شکل ۳۵ در تمبر ترکیه نبرد ملازگرد
۹۸	سلجوقیان آناتولی
۱۰۰	زندگی اجتماعی و مدنی

فرقه‌ها	۱۰۲
شکل ۳۶ میادین آئین فرقه‌ها: در تکیه حاجی بکتاش ولی، میدان مشهور قیرقلار	۱۰۳
فرقه بابایی	۱۰۵
مولوی‌گری	۱۰۷
شکل ۳۷ درب ورودی آرامگاه مولوی که داخل و بیرون آن با آثار هنری دراویش مولوی تزیین شده است	۱۰۶
بکتاشیگری	۱۰۹
شکل ۳۸ تابلویی از حاجی بکتاش ولی توسط یک نقاش قدیمی بکتاشی. به گفته نقاش، شیر در دست راست او مانند غزال در دست چپ در حالت اطاعت از شیخ بزرگ هستند	۱۰۹
شکل ۳۹ نمای کلی مقبره و درگاه مسجد حاجی بکتاش در قیرشهر، در سولوجا قره‌هویوک، در شهر حاجی بکتاش	۱۱۰
شکل ۴۰ حاجی بکتاش ولی و شلاقش از مار و اسبش از شیر، سلطان قاراجا احمد (نقاشی شده توسط یک نقاش قدیمی مردمی به نام محمد خلوصی)	۱۱۲
تشکل‌های دیگر اصناف و جنگ	۱۱۳
غازیان آناتولی	۱۱۴
اخیان آناتولی	۱۱۵
باجیان آناتولی	۱۱۷
آبدال‌های روم (اوروم آبدالاری)	۱۱۸
زبان ترکی در آناتولی	۱۲۰
معماری و اسکان	۱۲۳
فصل سوم: نگاه عمومی به زندگی مدنی و اجتماعی قرن	۱۲۶
بخش اول: یک نگاه عمومی به لهجه‌های ادبی ترکی	۱۲۶
الف- ترکی آسیای میانه	۱۲۹
ج- ترکی عثمانی-آناتولی	۱۳۰
در ترکستان	۱۳۱
در آناتولی	۱۳۲
عثمانی‌ها	۱۳۲
شکل ۴۱ حکمران دوم دولت عثمانی (اورخان غازی)	۱۳۲
شکل ۴۲ مسجد جامع متعلق به پادشاه سوم عثمانی، فاتح سلطان مراد خداوندگار که در جنگ با صرب جانباز و در اولین جنگ با کوزوو شهید شد.	۱۳۴
شکل ۴۳ از نمونه‌های معماری بیگ‌نشین‌های آناتولی: منبر و درب کنده‌کاری شده آن در مسجد اشرف‌اوغلو در بی‌شهر که در دوره عمر کوتاه خاندان اشرفیان ساخته شده است ..	۱۳۷
فصل چهارم: ادبیات ترکی در قرن چهاردهم	۱۴۰
بخش اول: ادبیات ترکی آسیای میانه در قرن چهاردهم	۱۴۰
ادبیات در خوارزم	۱۴۱
بخش دوم: ادبیات ترکی در مصر	۱۴۳
شکل ۴۴ یک واحه در نزدیکی نیل در مصر (از موطن ادبیات ترکی)	۱۴۵
بخش سوم: ادبیات ترکی در قرن چهاردهم در آذربایجان	۱۴۷
بخش چهارم: ادبیات ترکی در آناتولی در قرن چهاردهم	۱۴۹
بازگشت به ترکی	۱۴۹
آثار ترکی در بیگ‌نشین‌های آناتولی	۱۵۱
نخستین جریان‌ات ملی و ادبیاتی در آناتولی	۱۵۳

- ادبیات دیوانی قرن چهاردهم در آناتولی ۱۵۳
- فصل پنجم: تحولات اجتماعی و ادبی ترکان در قرن پانزدهم ۱۵۷
- بخش اول: در قرن پانزده سرزمین‌های ترک و دولت‌های ترک ۱۵۷
- شکل ۴۵ سلطان محمد فاتح، نه تنها با چهره‌اش، بلکه با لباس، پوشش و حتی قیافه‌اش نماینده یک تمدن ملی و بالغ و فرمانروای بزرگ تاریخ بشر (نقاش: بلینی). ۱۶۰
- شکل ۴۶ نمایی از یک معماری ترک در بورسا. ۱۶۲
- شکل ۴۷ دیوارهای استانبول که ارتش فاتح در قرن پانزدهم مانند یک معجزه آنها را شکافته نفوذ کردند. ۱۶۵
- شکل ۴۸ سردر دانشگاه بزرگ ترکیه که توسط امپراتور ترک عثمانی، محمد فاتح، در قرن پانزدهم در استانبول تأسیس شده است. ۱۶۶
- بخش سوم: ترکی عثمانی ۱۶۹
- شکل ۵۱ سلطان مراد دوم: یکی از حکمرانان عثمانی که به کارگیری زبان و بیانی شیوا و رسا و ساده را به شعرا و ادیبان عصر خویش توصیه می‌کرد. ۱۶۹
- شکل ۵۲ سلطان محمد چلبی که مجدداً امپراطوری عثمانی را یکپارچه کرد ۱۷۱
- ادبیات مثنوی ۱۷۱
- جریان ادبیات دینی ۱۷۳
- نثر در قرن پانزدهم ۱۷۵
- فصل ششم: تحولات اجتماعی و ادبی ترکان در قرن شانزدهم ۱۷۹
- بخش اول: ادبیات ترکی آسیای میانه ۱۷۹
- ادبیات ترکی آسیای میانه در قرن شانزدهم ۱۸۲
- بابر شاه (۱۵۳۰-۱۴۸۳) ۱۸۵
- شکل ۵۳ بابرشاه (از مینیاتورهای کاخ توپقاپی) ۱۸۵
- شخصیت سیاسی و ادبی وی ۱۸۶
- بخش سوم: ادبیات ترکی عثمانی در قرن شانزدهم ۱۹۱
- نگاهی جامع به زندگی مدنی و اجتماعی قرن ۱۹۱
- شکل ۵۵ مجسمه معمار بزرگ، خواجه سنان در دانشگاه آنکارا که در ترکیه قرن شانزدهم با گرفتن الهام‌هایی عالی از زیبایی‌های وطن آثار معماری تاریخی بی‌مانند به وجود آورد. ۱۹۳
- شکل ۵۶ خیرالدین باریباروس پاشا در دورهٔ یاوز سلطان سلیم، مصر، الجزایر و تونس را فتح کرده به امپراتوری عثمانی وابسته کرد و در قرن شانزدهم دریای مدیترانه را به‌صورت یک دریای ترک درآورد. ۱۹۵
- شکل ۵۷ در هنر معماری قرن، کنده کاری سنگ، سرستون‌ها، تمام زینت‌های داخل و خارج، تمامش با خطوط ملی، مانند هنر شعر کلاسیک قرن، اینچنین، با ظرافت به کار برده می‌شد. تصویر، منبر مرمری مسجد قارااحمد پاشا را در موزه توپ‌قاپی، که از طرف معمار سنان ساخته شده است نشان می‌دهد. ۱۹۷
- دیوان شعر و فهم دیوان شعر ۲۰۲
- شکل ۵۹ یکی از گفته‌های معروفی که در آن هنرهای ادبی با استادی فراوان وارد شعر ترکی قرن شانزدهم شد: بیت معروف از سلطان سلیم دوم است: ۲۰۴
- Biz bülbül-i muhrîk-dem-i gülzâr-ı firkız ۲۰۴
- Âteş kesilür geçse sabâ gülşenimizden ۲۰۴
- (مفهوم شعر: ما بلبلان سوزاننده نفس گلزار فراقیم، اگر صبا از گلشنمان رد شود آتش خاموش می‌شود.) ۲۰۴

(نوشته، از طرف یکی از استادان خطاط قرن، حامد و با سبکی که تعلیق نامیده می‌شود، نوشته شده است. در بیت بلبل، محرق (سوزاننده)، دم (نفس، نغمه طولانی پرنده‌ها)، گلزار، آتش و گلستان، به مهارت و طبیعی بودن نحوه چیدمان کلمات توجه خواهد شد.)	۲۰۴
شکل ۶۰ یکی از موفقیت‌های هنر تزئینی ترک در قرن شانزدهم: یکی از شیشه‌های نقوش‌دار مسجد سلیمانیه.	۲۰۶
نثر در قرن شانزدهم.	۲۰۷
تاریخ.	۲۰۸
فصل هفتم: تحولات اجتماعی و ادبی ترکان در قرن هفدهم.	۲۱۱
بخش اول: نگاهی کلی به وضعیت سیاسی و اجتماعی آسیای میانه در قرن	۲۱۱
شکل ۶۱ تاج محل در هندوستان	۲۱۳
بخش دوم: ادبیات ترکی آسیای میانه در قرن هفدهم.	۲۲۱
ابوالغازی	۲۲۱
بخش سوم: ادبیات ترکی عثمانی در قرن هفدهم.	۲۲۴
نگاهی کلی بر اوضاع اجتماعی و مدنی آناتولی در قرن هفدهم.	۲۲۴
شکل ۶۲ شاهکار معماری قرن هفدهم مسجد سلطان احمد در استانبول	۲۲۴
شکل ۶۳ نمای داخلی مسجد سلطان احمد با کاشی‌کاری آبی	۲۲۵
شعر دیوان	۲۲۹
ادبیات مثنوی	۲۳۰
نثر	۲۳۱
فصل هشتم: تحولات اجتماعی و ادبی ترکان در قرن هجدهم.	۲۳۶
بخش اول: انحطاط سیاسی در خانات آسیا.	۲۳۶
امپراطوری عثمانی	۲۳۸
شکل ۶۴ داماد ابراهیم پاشا نوشهری، وزیر بزرگ کارآفرین عصر لاله	۲۳۹
شکل ۶۵ ابراهیم متفرقه بنیانگذار چاپخانه در عثمانی	۲۴۰
شکل ۶۶ سعید محمد افندی	۲۴۲
شکل ۶۷ اولین کتاب مصور چاپ شده در چاپخانه متفرقه Mütferrika	۲۴۳
ادبیات ترکمنی و مختومقلی	۲۴۵
بخش اول: ادبیات ترکی آناتولی و بالکان‌ها در قرن هجدهم	۲۴۷
جریان بومی‌سازی	۲۴۸
زبان ترکی استانبولی	۲۵۵
ادبیات مثنوی	۲۵۸
نثر	۲۵۸
تاریخ	۲۵۹
سفارتنامه‌ها	۲۶۰
شکل ۶۸ سفیر مشهور ترک، بیستوهشتمین چلبی محمد افندی	۲۶۲
فصل نهم: ترک‌ها بازهم مدنیت تغییر می‌دهند	۲۶۴
بخش اول: آشنایی با فرهنگ غربی.	۲۶۴

تاریخ مختصر تماسها با تمدن اروپا	۲۶۸
شکل ۶۹ هندسه خانه در قالیچیاوغلوی استانبول	۲۷۰
شکل ۷۰ پرتره سلطان محمود دوم (انقلابی و خلیفه مسلمین و خادم حرمین شریفین) اثر هنری-گیوم شلزینگر	۲۷۲
شکل ۷۱ تقویم وقایع، اولین روزنامه رسمی امپراتوری عثمانی	۲۷۳
شکل ۷۲ مسجد نصرتیه- استانبول	۲۷۴
شکل ۷۳ تابلویی از محمود دوم پس از انقلاب پوشش وی	۲۷۴
بخش دوم: انقلاب تنظیمات	۲۷۵
شکل ۷۴ پروژه بنای یادبود تنظیمات	۲۷۵
شکل ۷۵ جنگ کریمه	۲۷۶
شکل ۷۶ نقاشی رنگ روغن عبدالمجید، گالری پرتره کاخ توپقاپی، استانبول	۲۷۷
گلخانه، خط همایونی	۲۷۹
شکل ۷۷ عبدالمجید خان-پادشاه انقلاب تنظیمات	۲۸۰
فرهنگ غربی در ترکیه و انجمن دانش	۲۸۲
شکل ۷۸ اولین اعضای انجمن دانش	۲۸۳
شکل ۷۹ مدال تنظیمات	۲۸۵
ادبای دیپلمات فرهنگ غرب	۲۸۶
اولین معلمان فرهنگ غربی	۲۸۶
خواجه اسحاق افندی	۲۸۷
شانزاده عطاءالله افندی	۲۸۸
حکیم باشی	۲۸۹
شکل ۸۰ خیرالله افندی	۲۹۰
خواجه تحسین افندی	۲۹۰
شکل ۸۱ خواجه تحسین افندی	۲۹۱
گنجینه کلمات علوم جدید	۲۹۲
مترجم عاصم	۲۹۳
شکل ۸۲ مترجم عاصم افندی	۲۹۴
روزنامه‌نگاری، واسطه‌ای جدید برای انتشار فرهنگ ترک	۲۹۸
شکل ۸۳ تقویم وقایع، نخستین عنوان روزنامه	۲۹۹
شکل ۸۴ جریده حوادث - عنوان نخستین شماره جریده حوادث که توسط یک انگلیسی به نام ویلیام چرچیل منتشر شده است. این روزنامه در سال ۱۸۴۰ آغاز به چاپ کرده است.	۳۰۰
ترجمان احوال	۳۰۱
شکل ۸۵ اولین صفحه ترجمان احوال	۳۰۲
شکل ۸۶ آگاه افندی	۳۰۳
تصویر افکار:	۳۰۴
شکل ۸۷ روزنامه افکار	۳۰۵
بخش سوم: در نیمه اول قرن ادبیات ترکی خارج از مرزهای ترکیه	۳۰۶
بخش چهارم: انعکاس سه جریان ادبی بر ادبیات جدید ترکی	۳۰۸
(۱) ادبیات دیوان	۳۰۸
(۲) جریان بوی‌سازی	۳۱۰
(۳) ادبیات عامه	۳۱۲
شاعران دیوانی قرن و آخرین چهره‌های ادبیات قدیم ترکی	۳۱۴

شاعران زن	۳۱۴
بخش هفتم: جریان بومی‌شدگی در نثر	۳۱۶
تذکره‌ها	۳۱۸
فصل دهم: ادبیات اروپایی ترکی (دوره تنظیمات) (۱۸۶۰-۱۸۹۵)	۳۲۲
بخش اول: ادبیات تنظیمات (دوره اول)	۳۲۲
جنبشهای هنری در انجمن ادبیات ترکی	۳۲۲
بخش دوم: ادبیات تنظیمات (دوره دوم)	۳۲۵
گرایشهای هنر برای هنر در ادبیات ترکی	۳۲۵
مکتب اکرم - حامد - سزائی	۳۲۵
بخش سوم: ادامه نهضت بومیسازی در دوران ادبی تنظیمات	۳۲۸
«ادبیات برای مردم» در دوره تنظیمات	۳۲۹
بخش پنجم: زنان هنرمند ادبیات اروپایی ترکی	۳۳۱
فصل یازدهم: ادبیات ترکی اروپایی (دوره ثروت فنون)	۳۳۵
بخش اول	۳۳۵
مفهوم ثروت فنون	۳۳۵
شکل ۸۸ نشریه ثروت فنون	۳۳۷
اسامی ثروت فنون	۳۳۸
دوره‌های تشکیل ثروت فنون	۳۳۸
تشکیل ثروت فنون	۳۴۱
شکل ۸۹ توفیق فکرت	۳۴۲
شکل ۹۰ احمد احسان (Tokgöz)، صاحب مجله ثروت فنون Servet-i Fünun	۳۴۲
اوصاف عمومی ادبیات ثروت فنون	۳۴۶
زبان ثروت فنون	۳۴۷
بخش دوم: انواع ادبی در ثروت فنون	۳۵۰
الف) شعر	۳۵۰
شکل ۹۱ محمد جلال	۳۵۳
ب) نثر	۳۵۴
ج) رمان و داستان	۳۵۵
تئاتر	۳۵۷
نقد و بررسی	۳۵۹
شکل ۹۲ احمد شعیب	۳۶۰
انواع ادبی دیگر	۳۶۱
ادامه ادبیات عامه‌پسند در دوره ثروت فنون	۳۶۲
مطالعات ترک‌شناسی در دوره ثروت فنون و هنرمندان ملی‌گرا	۳۶۲
بخش سوم	۳۶۴
ادبیات ترکی خارج از ترکیه و ناسیونالیسم ترک در نیمه دوم قرن نوزدهم	۳۶۴
فصل دوازدهم: جریان فجر آتی	۳۶۶
ادبیات فجر آتی	۳۶۸
شکل ۹۳ شهاب الدین سلیمان	۳۷۴
فصل سیزدهم: تحولات اجتماعی و ادبی ترکان در قرن بیستم	۳۷۷

بخش اول: «گنج قلمبر» (قلم‌های جوان) و دیگران.....	۳۷۷
بخش چهارم: عصر طلایی مطالعات ترکشناسی در ترکیه.....	۳۸۲
فؤاد کؤپرولو (۱۸۹۰-۱۹۶۶).....	۳۸۲
بخش پنجم: ادبیات خطابه در جریان ادبیات ملی و حمدالله صبحی.....	۳۸۴
شکل ۹۸ حمدالله صبحی تانریاؤور.....	۳۸۴
بخش ششم هنرمندان مستقل ترک در قرن نوزدهم.....	۳۸۷
زنان هنرمند ادبیات ترکی در قرن بیستم.....	۳۸۸
دیگر چهره‌های شناخته شده ادبیات در قرن بیستم.....	۳۸۸
فصل چهاردهم: در ادبیات ترکی قرن بیستم ملیگرایی هنر و قالب.....	۳۹۱
بخش اول: فرهنگ ملی و موضوعات ملی در ادبیات.....	۳۹۱
شکل ۹۹ انیس بهیج کؤر یورک.....	۴۰۱
بخش سوم: ادبیات ترکی دوره جمهوریت.....	۴۰۲
۱- شعر و مراحل آن.....	۴۰۷
۲- نمی‌توان گفت که در سالهای بعد از جمهوری در نثرهای هنری، حکایت و رمان پیشرفت چشمگیری وجود داشته است.....	۴۰۸
۳- تئاتر و ادبیاتش.....	۴۰۸
۴- در ادبیات جدید ترکی، در حیطه ادبیات سیاحتنامه، مقاله، مصاحبه و لطیفه نیز نویسندگان جدیدی پرورش می‌دهد و در حال ارائه آثار زیبا می‌باشد.....	۴۱۰
۵- انواع دیگر.....	۴۱۱
شکل ۱۰۱ سعدالدین نزهت.....	۴۱۲
شکل ۱۰۲ محمد فؤاد کؤپرولو.....	۴۱۳
منابع.....	۴۱۹
اختصارات.....	۴۴۳
نمایه.....	۴۴۵

فصل اول

ترکان تمدن شان را تغییر می دهند

فصل اول: ترکان تمدن‌شان را تغییر می‌دهند

بخش اول: نگاه مختصری به تاریخ ترکان پیش از اسلام

نام ترک

نام «ترک» در قرون اولیه نام قبیله و یا جمعیت خاصی نبود بلکه این کلمه به‌عنوان منصب سیاسی به‌خصوصی نقش داشته است و برای اولین بار در گوک‌تورک‌ها^۱ به‌عنوان نام یک قبیله مورد استفاده قرار گرفت. در منابع مختلف برای این نام معانی متفاوتی آورده شده است. در برخی منابع معنی عصر تکامل‌یافته^۲ برای آن ذکر شده است. تاریخدانان نیز این کلمه را به معنی قدرتمند، نیرومند می‌دانند.

اولین سلاله‌های ترکان

تحقیقات باستان‌شناسی در زمینه تاریخ ترکان ما را به چهار پنج هزار سال پیش از میلاد سوق می‌دهد، اما باوجود این که این پژوهش‌های باستان‌شناسی در بخش فرهنگی یاور ما هستند در بخش سیاسی برای بیان و اثبات، داده‌های کافی ارائه نمی‌دهند. با وجود این که بعضی وقایع‌نامه‌های چینی از وجود اقوام صحرانشین در شمال خود بحث می‌کنند اما اطلاعات روشن و کاملی در رابطه با آن‌ها بیان نمی‌کنند.

در معنای سیاسی اولین دولت ترک شناخته‌شده مربوط به ساکا^۳ها در قرن هشتم پیش از میلاد است که از مرزهای چین تا اروپا کشیده شده بود. جنگ‌های حکمران ساکا که ایرانیان به آن افراسیاب می‌گفتند با ایرانیان موضوع بسیاری از حماسه‌ها شده است. بعدها با حمله هون‌ها، ساکاها به بخش درونی آسیا و اروپا کشیده شده و به حیات خود ادامه دادند.

^۱Gök Türk

^۲olgunluk çağı

^۳Saka

هون^۱

در سال ۲۲۰ پیش از میلاد، تومن ییغو^۲ موفق به متحد کردن اقوام مختلف تحت اتحادیه سیاسی هون می‌شود. گفته می‌شود که دولت هون قدرتمندترین دولت در تاریخ ترکان بوده است. بعد از عثمانیان طولانی‌ترین عمر سیاسی را در تاریخ ترک دارا می‌باشند. پس از تومن پسرش مته^۳ که همان اوغوز خاقان^۴ معروف حماسه‌هاست بر تخت می‌نشیند. ابداعات نظامی عظیمی را ایجاد می‌کند راه ابریشم را بنا کرده و امنیت آن را برقرار می‌کند. در نتیجه عصیان‌های داخلی، تابغاچ^۵ها از میان آن‌ها قدرت گرفته بر هون‌ها می‌تازند. طی این حملات در سال ۴۸ پیش از میلاد هون‌ها به دو قسمت تقسیم‌شده، بخش جنوبی تحت حمایت چینیان درمی‌آیند و هون‌های بخش شمالی نیز به سمت شمال غربی یعنی قزاقستان امروزی کشیده می‌شوند.

گؤک‌تورک‌ها

حاکمیت بزرگ ترکان در سال ۵۵۲ به دست دو برادر یعنی بومین و ایستمی^۶ که در کوه‌های آلتای^۷ به آهنگری مشغول بودند می‌افتد. زمانی که با غلبه بر دیگران بر تخت نشستند شهر اؤتوکن^۸ در اطراف رود اورخون را مرکز حاکمیت خود قرار دادند.

گؤک‌تورک‌ها از همان ابتدا همانند دولت‌های قبلی ترک‌ها به صورت دو حاکمیتی حکمرانی کردند. بومین خاقان در بخش شرقی و ایستمی نیز تحت تابعیت او در بخش غربی حکمرانی می‌کردند.

گؤک‌تورک‌ها در غرب تا کریمه، در شرق تا کره، در شمال تا اقیانوس بزرگ و در جنوب تا کشمیر و تبت پیشروی کرده و همواره با همسایگان بزرگ خود ایران، چین و بیزانس در حال تجارت و جنگ بودند.

از سال ۶۰۹ بخش شرقی تحت حاکمیت چینیان قرار گرفته و فرماندهان اسیر چینی‌ها

¹Hun

²Tümen Yabgu

³Mete

⁴Oğuz Kağan

⁵Tabgaç

⁶Bumin ve İstemi

⁷Altay

⁸Ötüken

می‌شوند.

در این دوران حاکمیت غربی در اوج درخشش خود قرار داشت. خاقان گؤک‌تورک با امپراتوری بیزانس علیه ساسانیان در ایران متحد شده و در سال ۶۱۹ - ۶۳۰ گؤک‌تورک‌ها ری و اصفهان را ضبط می‌کنند که این امر سبب تضعیف شدید ایرانیان شده و زمینه را برای فتح ایران توسط ارتش اسلام در آینده فراهم می‌کند.

در اواخر قرن هفتم، در حاکمیت غربی نیز مجادلات داخلی بین اقوام بالا گرفته و در سال ۷۴۲ حاکمیت غربی گؤک‌تورک‌ها نیز از صحنه تاریخ کنار می‌رود. در بخش شرقی، ایلتریش خاقان، دوباره بر گؤک‌تورک‌ها جان بخشیده و دوران طلایی گؤک‌تورک‌ها در این دوره رقم می‌خورد. این اولین دوره‌ای است که در سایه سنگ‌نوشته‌ها تاریخ ترکان را از زبان خاقان‌های ترک می‌شنویم.

نه اوغوز - ده اوغور

در اواخر قرن هشتم در حاکمیت شرقی نیز شورش‌های داخلی دیده می‌شود. این شورش‌ها پیش‌زمینه اقتدار اوغوزها می‌شود و در سال ۷۴۵ حاکمیت نه اوغوز - ده اوغور آغاز می‌شود. این عصر، که عصر آغاز یکجانشینی و تمدن ترک‌ها محسوب می‌شود از لحاظ سیاسی نیز بسیار درخشان است. بؤگو خان در سال ۷۶۲ همراه با ضبط مرکز امپراتوری چین، دین مانی را نیز می‌پذیرد که در بین مردم از اعتبار زیادی برخوردار نمی‌شود.

در اوایل قرن نهم، فشار قرقیزها که در منطقه ینی‌سئی به صورت یک قدرت بودند، بر اوغورها افزایش یافته و در سال ۸۴۰ خاک اوغور توسط آن‌ها ضبط و خاقان اوغور کشته می‌شود. بخشی از اوغورها به جنوب غربی رفته و بخشی که به سمت ترکستان شرق کوچ می‌کنند در آنجا دولتی را تأسیس می‌کنند. بعد از این که در سال ۹۴۰ خاقانی بزرگ ترکان به دولت مسلمان ترک یعنی قراخانیان انتقال یافت؛ اوغورها همچون حاکمیتی خاموش تا سال ۱۲۶۰ به حیات خود ادامه دادند.

ریشه‌های زبان ترکی

قدیم‌ترین متون مربوط به زبان ترکی که امروزه در دست ماست متعلق به اواخر قرن هفتم و اوایل قرن هشتم هجری است. این متون با حروف گؤک‌تورک بر روی سنگ نوشته شده

است. زبان این سنگ‌نوشته‌ها نشان از چند قرن قدمت این زبان دارد. بر اساس تخمین زبان‌شناسان پیدایش این زبان حداقل به قرن‌های اولیه میلاد بازمی‌گردد. بر اساس نظریه آلتایست‌ها (زبان‌شناسان خانواده زبان‌های آلتایی)، که زبان ترکی را به همراه زبان‌های مغولی، تونغوزی حتی کره‌ای و ژاپنی از خانواده زبان‌های آلتایی می‌دانند، زبان ترکی در قرن پنجم پیش از میلاد از این خانواده جدا شده و به صورت یک زبان مستقل درآمد. به قرون پنجم پیش از میلاد تا قرون اولیه میلادی نام «ترکی اولیه»^۱ داده می‌شود. احتمال می‌رود ترکی بلغار که از زیر شاخه‌های زبان ترکی است در همین دوران یعنی قرون اولیه میلاد از ترکی اصلی جدا شده است. به قرون بین سال‌های اولیه میلاد و «ترکی باستان»^۲ نیز «ترکی مادر»^۳ گفته می‌شود. احتمالاً لهجه یا قوت نیز در این دوره از ترکی مادر جدا شده است. از آنجایی که از دوره پیش از ترکی باستان یعنی ترکی مادر و ترکی اولیه متنی در دست نیست، ادبیات نوشتاری ترکی در این دوران بسیار تاریک است. ادبیات شفاهی به نسبت ادبیات نوشتاری از طالع کمتری برخوردار است زیرا پیدا کردن قدیمی‌ترین صورت آن غیرممکن است.

^۱İlk Türkçe

^۲Eski Türkçe

^۳Ana Türkçe

بخش دوم: ترک‌ها تمدن‌شان را تغییر می‌دهند.

در اعصار گذشته قبل از ورود اسلام، هیچ دین و نوشته رایج شده‌ای در بین ملل ترک، زندگی اجتماعی آن‌ها را دچار تغییرات اساسی نکرده؛ خطوط اصلی زندگی ملی و مدرن و موطن ترک را تغییر نداده بود؛ علی‌الخصوص زبان ترکی قدرت قابل توجه خود را در ادبیات به نمایش نگذاشته بود.

درحالی‌که ایمان اسلامی، در زندگی مدنی ملل ترک، انقلاب بزرگی انجام داد و زندگی اجتماعی آن‌ها را تغییر داد؛ شمار زیادی از ترک‌ها را در اطراف مساجد و مدارس شهرها جمع کرد؛ برای آن‌ها با کتاب‌خانه‌ها و مدرسه‌های مشهور، مراکز فرهنگ و تمدن جدید ایجاد نمود. دین جدید، به این ملت پر جنب‌وجوش آسیایی قدرت جهادی حاکی از یکی شدن خون ترک و ایمان اسلامی را داده است؛ به عنوان ملتی فاتح، ترک‌ها را در سه قاره حاکم قرار داد؛ از طرفی ادبیات زبان ترک پیشرفت کرد؛ تا سطح یک ادبیات غنی و بزرگ ترقی پیدا کرد؛ از طرف دیگر به ملت ترک امکان خلق آثار جدید، بخصوص آثار معماری جدید در مکان‌های جدید را داد. با چنین بناهایی امکان ساختن شهرهای بزرگ و مزین فراهم شد.

به‌طور خلاصه، اقوام ترک، در عصر تمدن اسلام، از تمدنی با اکثریت چادرنشین کوچ‌کننده و سیار به تمدن شهری که اکثراً در روستاها و قصبه‌ها ساکن بودند تبدیل شدند.

تمدن چادرنشینی

ترک‌ها که به دوران تمدن اولیه منسوب بودند، از اعماق تاریخ تا زمان تمدن اسلامی، تمدنی را تأسیس کرده و زندگی می‌کردند که **تمدن خشت و پارچه** نام داشت؛ به عبارت دیگر این تمدن، **تمدن چادرنشینی** است.

چادرها، خانه ترک‌های دوران قدیم، خانه ملتی بود که اکثریت کوچ‌نشین بوده، حتی به جنگ‌ها هم به شکل ملت ارتشی، **کوچ کرده** و با خانه‌هایشان، یعنی به همراه چادرهایشان و چادرنشین‌ها می‌رفتند.

در داستان‌های دده قورقود منظور از عبارت‌های *altun başlu ban ev* و *tünlüğü altun*

ban ev (چادرهای بزرگی که پرچم‌های طلا بر فراز عمود آنها افراشته شده است - در گوک‌تورک‌ها چادر بزرگی که سر بوزقورد در آن جای دارد. - چادرهای عظیمی که پنجره‌هایشان از طلاست.) چادرها و خانه‌های بزرگی است که از پارچه درست شده است. به طور خلاصه، در ترکی باستان منظور از خانه همان چادر است. واژه آغبان ائوا هم به معنای چادر بزرگ سفید رنگ می‌باشد.

با وجود این که بخشی از مردم، شهرهای کوچکی را ساخته و در آن زندگی می‌کردند، حیات قبیله‌های پر جمعیت ترک، از قبیله‌ای به قبیله دیگر، در چادرها و خانه‌های پارچه‌ای می‌گذشت که در تابستان به جایی و در زمستان به جای دیگری برده می‌شد.

در همان عصر، ملل حوالی دریای مدیترانه، به دلیل فراوانی و زیبایی سنگ‌های مختلف زادگاهشان، به بناهای تاریخی مدنی آنها این امکان را می‌داد که حتی تا زمان ما هم بقای خود را حفظ کنند. در میهن آنها به دلیل تمدن معماری سنگ، سنگ‌های بسیار زیبا و فراوانی وجود داشت. در ابتدا هاله‌های موج و اسرارآمیز مرمرها، با تنوع رنگ سفید، زرد، صورتی و سبز به ساکنین آن جا امکان خلق آثار جاوید ماندگار با بهره‌گیری از ابزار زیبا و استوار را می‌داد. و این آثار به ساکنین شور و شوق ابدی شدن می‌داد. در کنار مرمرها، وجود سنگ‌های بسیار متنوع و رنگارنگ که جنس نرم‌تری داشتند و برای کنده‌کاری مناسب‌تر بودند این انگیزه و شوق را بیشتر می‌کرد.

به خاطر تمدن معماری سنگ در سرزمین آنها، نمونه‌های زیبا و فراوان خلق شده در طبیعت نیز وجود دارد: دریاها، کنده‌کاری‌های متنوع بر روی تخته سنگ‌های سواحل، خراشکاری، نقش‌های برجسته بر روی سنگ‌ها، سنگ‌های کار شده، به آنها زیبایی شگفت‌انگیز و متنوعی داده بود. از زیبایی‌های دیگر می‌توان به صخره‌های کنده‌کاری شده توسط آبشارهای درخشان اشاره کرد و پری باجالاری بالا آمده توسط کنده‌کاری سیل‌ها در سواحل از مثال‌های دیگر به شمار می‌آیند.

یونانیان، رومیان و دیگر ملل اطراف دریای مدیترانه از معماری‌های متنوع که ساخت طبیعت بودند الهام زیادی می‌گرفتند؛ به وسیله ابزارهای بسیار متنوعی که طبیعت در

اختیارشان قرار داده بود امکان ساخت اثرهای هنری بزرگ را به دست می‌آوردند. در این سرزمین‌ها همه چیز به قدری متنوع و در عین حال زیبا بود که این تنوع، حتی بر طرز تفکر ملت‌های قدیمی ساکن دریای مدیترانه در زمینه چند خدایی نیز تأثیر گذاشت. برای خدایان مختلف، عبادتگاه‌های مختلفی ساخته شد. برای خدایان زن و مرد مجسمه‌های مختلفی تراشیده شد؛ در نقش برجسته‌های روی دیوارها، افسانه‌ها و حماسه‌های حکایت شده معماری مرگ، خانه خواب ابدی، لحد‌ها کار شده بود.

در همان اقلیم که گاهی کالبد نیمه عریان و زیبای انسان‌ها، علی‌الخصوص زنان برای هنرمندانی که به نزول الهه‌ها به زمین معتقد بودند، هم از نظر هیجان، هم از نظر زیبایی‌شناختی منبع الهام شدند. در شعر یحیی کمال راز بت‌پرستی این اقلیم و دوره، نمود پیدا کرده است. تمام احساسات و واقعیت مبتنی بر زیباشناسی و ایمان و جغرافیا و تاریخ که در هشت مصراع جای داده شده احساس می‌شود:

*Pek tâze penbe tenlere benzer bu taşları
Yontarken eski Bergama heykeltraşları
İlhâm eden vücûdunun edâsiyle mest imiş;
Heykeltraş demek o zaman putperest imiş
İnsan vücûdu bâzen açık bâzen örtülü,
Her çizgisiyle san'ati canlandıran büyü,
Artık dehâya eski güzellikte sinmiyor.
Gördük ki yeryüzünde ilâhlar gezinmiyor.*

پک تازه پنبه تنلره بنزر بو تاشلاری
یونتارکن اسکی برگاما هیکل تراشلاری
الهام ائدن وجودنون اداسیله مست ایمیش؛
هیکل تراش دئمک او زمان بت پرست ایمیش
انسان وجودو بعضاً آچیق بعضاً اؤرتؤلر،
هر چیزگیسیله صنعتی جانلاندیران بویو،
آرتیق دهایا اسکی گوزللیکته سینمیور.
گؤردوک کی یئر یوزونده الهلار گزینمیور.
(مفهوم شعر: این سنگ‌هایش به تن‌های زیبای پنبه‌گون شبیه است.)

زمانی که مجسمه سازان برگامای قدیم را می‌تراشیدند،
آن‌ها را با ادای کالبد‌های الهام‌گر سرمست می‌کردند؛
در آن زمان گویی سنگ تراش، بت پرست بود.
کالبد انسان گاهی عریان، گاهی پوشیده،
هنرش با هر خط (با هر تراشی که ایجاد می‌کند) جادوی حیات بخش است.
دیگر زیبایی‌های قدیم بر نبوغ نفوذ نمی‌کند.
دیدیم که خدایان روی زمین گذر نمی‌کنند.

رومیان، یونانیان و اقوام آناتولی قدیم، با بنا کردن ستون‌های عظیم بر روی زمین، قرار
دادن سقف‌های سنگی بر رویشان، معابد سراسر سنگی و سالن‌های تئاتر، گذرگاه‌های آب،
طاق نصرت و ساخت کاخ‌ها با گذر زمان امکان ماندگارتر شدن آثار خود را فراهم کردند؛
قبل از هرچیز یکی از هدیه‌های جغرافیایی که در آن زندگی می‌کردند به این ملت، یک
چهره خندان بود.

زمانی که آن‌ها بناها را از سنگ می‌ساختند، ترکان به تقدیر و سرنوشت جغرافیای وطن
اصلی‌شان مطیع بوده، فقط چادرهایی از جنس پارچه و خانه‌هایی از جنس درخت و خشت
می‌ساختند. آن‌ها از هیچ وسیله‌ای که با گذشت زمان و یا تحت تأثیر عوامل بیرونی تخریب
نشوند استفاده نمی‌کردند. و آن دو علت اصلی تحت تأثیر اقلیم قرار دارد:

اولی، در جغرافیای آسیای مرکزی سنگ به اندازه ساختن شهرها و دیگر آثار معماری
وجود نداشت. تا حدی که در بین ترک‌ها استاد سنگ‌تراش نبود. **خاقان گوک‌تورک**^۱ برای
ساختن بنای تاریخی **اورخون**^۲ علی‌الخصوص برای نقش نگاری، استادانی را از قصرهای
چین می‌آوردند. **استرازوسکی**^۳ به نکته‌ای قابل توجه اشاره می‌کند که در کتیبه‌های
گوک‌تورک تنها به چادرها اشاره شده و سخنی از خانه به میان نیاورده است. منشاء مزارهای
ساخته شده و یا بناهای سنگی ترک‌ها چین بود. چنانچه ترک‌ها، در حالی که به ساخت بنا
با سنگ‌ها نمی‌پرداختند، نیاز به ساخت آثار ابدی را با کار روی معدن برطرف کرده، از

1 Gök Türk

2 Orhun

3 J. Strzygowski